

«Амбасадори» і «стипендіати»: театральна активність українців за кордоном

Юлії Швець

Сцена з вистави «Троянки». Режисерка Анна Турло. Театр Шванди на Сміхове. Прага.

Хто вони — актори і режисери, які виїхали з України у зв'язку з повномасштабною агресією й залишаються у своїй професії за кордоном, запрошені артисти, стипендіати чужої культури чи амбасадори своєї? Це питання завжди було актуальним, наразі відповідь на нього є головним чинником нашої культурної спроможності. Із запрошеними драматичними артистами, яких одиниці (мовний бар'єр), ситуація більш-менш зрозуміла, тож у цьому невеликому огляді згадаю тих «професіоналів», які «шукать себе» в зарубіжному театрі, й патріотів, які у несприятливих умовах несуть частку батьківщини в своєму серці.

Попри мовчазну згоду не розколвати українське суспільство під час війни, в тому числі за гендерною та іншими ознаками, за участі наших акторів і режисерів в Європі курсують чимало одноденних «проектів», які українців системно розколюють. Пальму першості в дискредитації за те, що активно користується російсько-українською війною вкупі з проблемами дискримінованих меншин, мушу віддати пану Жиркову, який прославився в Німеччині не так плутаними театральними ескізами, як їх чисельністю, а в себе на батьківщині резонансним «ухилянським» скандалом і фінансовою недоброчесністю (за матеріалами українських медіа). Німецька ж преса відзначає, що сценічні композиції згаданого режисера «дещо втомлюючі», що вони «не розраховані на широку аудиторію» й «усі питання залишають без відповіді». Чому шіллерівський Вільгельм Телль представлений клоуном, шекспірівський Гамлет — духовним імпотентом, «загальна історія війни» зводиться до розстрілів у Бабино-

Михайло Журавель у моновиставі «Тихо начитаний». Режисер Михайло Журавель.

му Яру, а гомерівська «Одіссея» — до дискримінації жінок аб'юзерами (до них належать всі особи чоловічої статі), — на ці та інші «епічні депресії» нема й не буде відповіді. Власні інтереси деяких закордонних «грантодавців» такі «митці» ставлять вище національних інтересів, а їхня коротка історична пам'ять і бажання служити будь-яким політичним інвесторам залишаються одними з найтемніших аспектів нашого театального буття.

Не меншу тривогу при погляді на нашу театральну активність викликають численні в різних країнах аматорські виступи, нездатні перетворити катастрофу в унікальний чуттєвий досвід. За відсутності драматургії, яка б гідно віддзеркалювала реалії воєнного сьогодення, окремі режисери ці літературоцентричні опуси переносять на сценічні майданчики. Однак, демонстрація жаків війни й розгубленості перед воєнними катаклізмами в поєднанні з безпорадними спогадами, ностальгія за «кращими часами» (яких уже не буде), як і намагання викликати жалість до себе — не найкращий варіант діалогу з західним глядачем, позбавленим «слов'янської чутливості». Звісно, що такий депресивно-сентиментальний пресинг глядача — проблема не лише українських театралів та аматорів, які в зв'язку з війною отримали перепустку на зарубіжну сцену, існує вона і в українських театрах. Загалом же, для сповнених юнацького ентузіазму авторів «чутливих текстів» та виконавців оприлюднення творчості наразі має для них терапевтичний ефект значно більший, ніж для глядачів — художній.

Проблему нестачі якісної української драматургії частково вирішує адаптація класики. Одразу два театри Праги — Театр Шванди на Сміхове та театр з унікальною назвою «Депресивні діти просять грошей» — звернулися до «Троянок»

Еврипіда. Диспозиція обох вистав виглядає наступним чином: всі чоловіки загинули, а жінки змушені жити серед завойовників. Не стану коментувати сумнівний зачин, зосереджуся на долях, які опинились у фокусі оповіді професійного чеського драматурга Давида Коштяка. Постановка Театру Шванди на Сміховому чеської столиці (режисерка Анна Турло) іронізує над ставленням місцевих жителів до українських жінок, котрі приїхали на дорогих авто, живуть у дорогих готелях і хочуть «повеселитися»: вчити «грецьку» мову та красти чужих чоловіків. Одна з переселенок влаштувалася допомагати хазяйці великого дому: готувати їжу, прибирати, але в неї виникли особливі стосунки з хазяїном, які не матимуть продовження. Друга фінансово спроможна прикупила непоганий будинок, однак достаток їй ні наші, ні місцеві жителі не пробачають: вимагають їжу та одягу. Третя змушена жити під одним дахом із вбивцею свого чоловіка. Всі троє — нещасливі. В багатошаровій символічній сценографії (Muga Uga — Олена Загребіна з Чернігова) чимало маскувальної сітки та інших ознак війни, в центрі майданчика — пісочниця, яка апелює до повторюваності, циклічності історії. Основний образ доповнюють дерев'яні колони з плутаниною дротів, які поступово розплутуються. Віддалені історичні події фізично поєднуються мотузками. У виставі багато гумору, аби глядачеві легше було дистанціюватися від загалом невеселої долі жінок та переосмислити антивоєнний пафос і трагедійну домінують п'єси Еврипіда. В другій виставі (режисер Якуб Чермак) з незначними відхиленнями повторюються схожі сенси. Загалом, у театрах Праги доволі активно обговорюються проблеми наших співгромадян, їх адаптація до умов життя в чеському суспільстві, проводяться дискусії, запрошуються з гастролями професійні українські театри.

В сенсі презентації українських сучасних наративів за кордоном важко переоцінити подвижницьку діяльність автора, режисера і виконавця Михайла Журавля. У фокусі його моновистави «Тихо начитаний» (побудована як розповіді трьох дітей) — творчість українських літераторів Андрія Любки, Василя Піддубного, Сергія Дзюби, Артемія Кірсанова, Віталія Запеки, братів Капранових, Юрія Журавля. Серйозні розважливі тексти від імені дітей сіють у глядачах не жалість, а віру в перемогу. За 2023–2024 роки Михайло зіграв 76 вистав, зокрема у таких країнах, як Польща, Франція, Нідерланди, Норвегія, Іспанія, Португалія, Велика Британія, Туреччина, Болгарія, Канада.

Щодо участі державних та громадських інституцій, то, переглянувши й проаналізувавши чимало «активностей» за кордоном з початку війни до середини цього року, маю констатувати, що глибокої поваги і вдячності в системному просуванні нашої національної культури за кордоном заслуговує Центр Леся Курбаса та особисто драматург Неда Нежданна. Масштабна й різнохарактерна діяльність Центру має українське коріння, тримається на українських реаліях і цим викликає в Європі значний суспільний резонанс. Звісно, організаційний досвід Центру в пропаганді нашої культури потребує окремого осмислення, й тому повернуся до нього згодом.

Чому варто побачити «Да Вінчі»

Ярина Коваль

«Да Вінчі», документальний
Режисер Володимир Сидько
Генеральний продюсер Назар Борушок
Україна, 2024.

Воїн, Герой України Дмитро Коцюбайло (Да Вінчі). Фільм «Да Вінчі». Режисер Володимир Сидько. 2024.

19 вересня 2024-го у широкий прокат вийшов документальний фільм про видатного добровольця з Прикарпаття Дмитра Коцюбайла, який загинув 7 березня 2023 року в бою за Бахмут. Стрічка про талановитого хлопчину, який вчився на художника в Івано-Франківську та після участі у Революції Гідності у свої 18 вирушив на фронт і без жодної спеціальної освіти зумів створити на передовій один із найефективніших підрозділів. Про першого добровольця, якому за життя присвоїли звання «Герой України» і який сьогодні повертається до сучасника у документальній стрічці режисера Володимира Сидька. Властиво, український кінорежисер і сценарист Володимир Сидько вже не вперше знімає фільми про російсько-українську війну та наших героїв. Його перший великий документальний фільм «Ціна конфлікту» про те, як російська пропаганда обдурила шахтарів Донбасу, отримав кілька міжнародних нагород та номінувався на премію ABCNews VideoSource. А стрічкою «Місія 200» про волонтерку з Луцька Тетяну Потоцьку-Євчук, яка займається пошуком і перевезенням загиблих українських воїнів на їхню малу батьківщину до їхніх рідних, 2024-го року завершувався Міжнародний фестиваль документального кіно про права людини Docudays UA.

Дмитро Коцюбайло на фронті.
Фото: Аліна Снітко. Суспільне, культура.

Є у творчій біографії Володимира Сидька й інші фільми про реалії війни та злочини окупантів. Стрічки, які вже демонструвалися у Європі та США, розповідаючи світові про українські реалії, про ціну оборони України та захисту демократичних цінностей. А відтак це привід новому фільму режисера теж приділити увагу.

Напевно, немає сенсу переповідати в цій статті історію життя Дмитра Коцюбайла. А саме їй присвячено фільм. «Забив» у гуглі і маєш і повний, і скорочений варіанти. Однак тут важливо інше. Володимир Сидько, розповідаючи життєпис воїна з позивним «Да Вінчі», зібрав спогади про нього його мами, сестри, коханої, вчителів та побратимів. І навіть Головнокомандувача ЗСУ у 2021–2024 роках Валерія Залужного.

А ще збагатив фільм архівними матеріалами, які шукав у відкритому доступі в мережі, і серед яких є відео з камери самого «Да Вінчі», що була прикріплена в нього на шоломі. Зокрема, як на Харківщині підрозділу Дмитра Коцюбайла під час наступу росіян доводилося потихеньку відходити назад та як Да Вінчі радив місцевим мешканцям, щоби звичайні люди не потрапили під обстріл. Отож ідеться про унікальні документальні відеозаписи, яких ніхто не бачив раніше. І тут уже мова не просто про історію життя людини від дати до дати, а про те, якою ця людина була, чим тішилася і через що сумувала, як гартувалася, що їй відгукувалося і т. д.

Оце незабронзований персонаж дуже важливе. Спроба показати, що сучасну історію творять звичайні люди. Або ті, про яких усі думають, що вони звичайні. Принаймні, ніхто не знає, яку потугу кожен із нас носить у власній душі. Дмитро Коцюбайло теж не відразу став тим, до голосу якого прислухалися. Тихий скромний хлопчина, який старанно виконував усі домашні завдання, свого часу і натяку стороннім не давав на те, що має таку сильну харизму, яка вже незабаром змусить підкорятися йому людей зі значно більшим життєвим досвідом.

«Добровольці завжди мають дуже високу мотивацію, ділитися думками у фільмі побратим Дмитра. А коли в тебе є мотивація, то все інше приходить саме собою». Напевно, так.

Але вирости у таких лідерів, яким був Коцюбайло, попри всі мотивації, можуть хіба одиниці. Володимир Сидько, презентуючи свого героя через його думки та очима різних людей, робить спробу показати, що таке справжній патріотизм.

Цікавим є ще один момент фільму. Режисер зібрав та впорядкував друковані інтерв'ю Дмитра за 2014–2017 роки та за допомогою штучного інтелекту відновив його голос. А відтак у стрічці герой особисто розповідає власну історію власними словами, серед яких немає жодного йому приписаного. І це теж інтригує. Зрештою, особистість Дмитра Коцюбайла та, до якої кінематографісти звертатимуться ще не раз. Україні потрібні сучасні герої. За час повномасштабного вторгнення ми вже знаємо нашій державі цих героїв не бракує: бракує кінематографічних розповідей про них. Про «Привида Києва» Андрія Пільщикова з позивним «Джус», про громадського активіста Романа Рагушного, про солдата ЗСУ, що був розстріляний російськими військовими за вигук «Слава Україні!» Олександра Мацієвського та про багатьох інших відомих ширше чи відомих лишень своїй громаді, хтось із яких поповнив довгий перелік загиблих у цій війні, а інші продовжують творити героїчні речі як на передовій, так і в тилу країни.

Такі фільми потрібно знімати. Їх варто показувати насамперед у школах і вузах не колись потім, а вже сьогодні. Щоби не тільки віддати належну шану тим, хто її вартує. А мати перед очима тих, до кого доростати, на кого орієнтуватися, ким пішатися... Адже героями не народжуються кожен завжди вибирає сам, як чинити...

21 вересня, 2024 Телеканал «Еспресо»

<https://espreso.tv/article-chomu-varto-pobachiti-da-vinchi>

З анотації до фільму:

«18-річним юнаком Дмитро пішов на фронт захищати країну від росіян. За дев'ять років на війні він став легендарним командиром, який у своїй сміливості і самовідданості слугував прикладом для багатьох побратимів. Наш фільм має на меті не лише докладно розказати історію життя великого воїна, а й дослідити еволюцію його становлення, як патріота і захисника. Цією стрічкою ми спробуємо дати відповіді також на питання, що вплинуло на формування Да Вінчі, та як юнакові вдалося створити один із найефективніших підрозділів на фронті. У фільмі глядачі почують спогади рідних, друзів і побратимів Дмитра Коцюбайла, серед яких його мама Оксана Коцюбайло, сестра Мар'яна Коцюбайло, наречена та керівниця медичної служби «УЛьФ» батальйону «Вовки Да Вінчі» Аліна Михайлова. Своїми думками про Да Вінчі поділяється Головнокомандувач Збройних сил України (2021–2024) Валерій Залужний, командир батальйону «Вовки Да Вінчі» Сергій Філімонов та інші побратими, які пліч-о-пліч воювали з Дмитром в часи АТО та під час повномасштабного російського наступу».

Від редакції: Фільм «Да Вінчі», крім України, вже показали у Великій Британії, Сполучених Штатах, Угорщині, Польщі, Австрії, Литві, Чехії. Він продовжує подорожувати Європою, привертаючи увагу до історії Дмитра та боротьби українського народу.

Фінансову підтримку для створення фільму надала Асоціація українських банків (президент Андрій Дубас).

Фільм про те, як стають воїнами

Анастасія Канівець

«Ми були рекрутами»

Режисер і сценарист Любомир Левицький

Оператор Євгеній Кирей

У фільмі знімалися: Борис Савенко, бійці Дацик, Хата, Істок, Хельга, Схід, Док та ін.

Виробництво: Ukrainian Film Division, 2024.

Пропагандистське кіно... Зазвичай над ним іронізують, його сприймають як такий собі лімінальний жанр, чи не найповніше втілення маніпуляційної сили кіномистецтва. А втім, недарма це жанр передусім війни часу, коли суспільні, і зокрема мистецькі, сили мобілізуються для суспільного ж захисту. Тож і ставлення своє до пропагандистського кіно принаймні тимчасово відкладемо убік і подивимося на нього крізь призму поточної війни. Як на потрібну зброю, покликану нагадати, через що і за що йде війна і чому необхідно брати зброю до рук. Як пропагандистський планувався і фільм Любомира Левицького «Ми були рекрутами» про легендарну вже 3-тю окрему штурмову бригаду ЗСУ. Починалося все з рекрутингової кам-

Боєць Тоха у фільмі «Ми були рекрутами». Режисер Любомир Левицький. Ukrainian Film Division, 2024.

панії бригади «Вривайся», що мала включати документальний фільм¹, а переросло у кінострічку, що навіть увійшла у список претендентів на висунення на «Оскара» від України.

¹ Курцановська Ганна. Цей фільм не про страждання, а про героїзм і мотивацію. Свої сходили на прем'єру «Ми були рекрутами». 03.05.2024. <https://svoi.city/articles/358017/cej-film-ne-pro-strazhdannya-a-pro-geroizm-i-motivaciyu-svoi-vidvidali-premeru-mi-buli-rekrutami>

Боєць Хата у фільмі «Ми були рекрутами».

Генезу кінострічки впізнати неважко: мотиваційні відеоролики, покликані залучити новобранців до війська. Позначилася вона й на стилістиці фільму, що поєднав у собі документальне й ігрове кіно. Самі автори означають його як мок'юментарі, себто імітацію документального фільму ігровими методами. Втім, з «Рекрутами» все простіше і водночас складніше: серцевина у фільму документальна, лишень заповнена у мок'юментарійний формат вигадану сюжетну лінію новобранця 3-ї штурмової Журналіста. Це колишній студент журфаку, що по дорозі до місця призначення бере інтерв'ю в нових товаришів по зброї. Люди ці насправді бійці Третьої штурмової, і інтерв'ю їхні це справжні розповіді про себе, перемежовані реальними ж документальними кадрами приватними відео з фронту.

Обраний автором підхід результував у цілком передбачені переваги й недоліки. З одного боку, ігрова «обгортка» дозволила уникнути небезпеки традиційного кінопродукту з «балакаючих голів» і запропонувала чітку й зрозумілу драматургію. Вийшло щось близьке до роудмуві, з його спрямованістю вперед, до пункту призначення, до мети, причому в сенсі не тільки й стільки просторовому, скільки духовному. З іншого балансування між ігровим і документальним кіно потребує чи не подвійного ж рівня достовірності, імерсивності і тут уже «Рекрути» проявили себе не найкращим чином.

Структурною проблемою українського кіно є акторська гра, частково пов'язана з недоліками акторської школи в Україні, частково з невмінням режисера «розіграти» актора, перетворити його на тонкий і чутливий інструмент авторського задуму. Так вийшло, що максимально спрощений, навіть примітивний сюжет практично не дав виконавцю ролі Журналіста Борису Савенку творчого простору, його характер схематичний і маловиразний, у ньому немає розвитку. Що ж до правдивих героїв розповіді бійців, у яких Журналіст бере інтерв'ю, вони самі опинилися в ролі акторів, і це також позначилося на невимушеності й безпосередності. Хоча акторські задачі їхні максимально прості, все ж не полишає враження, що на екрані постають не стільки Тоха,